

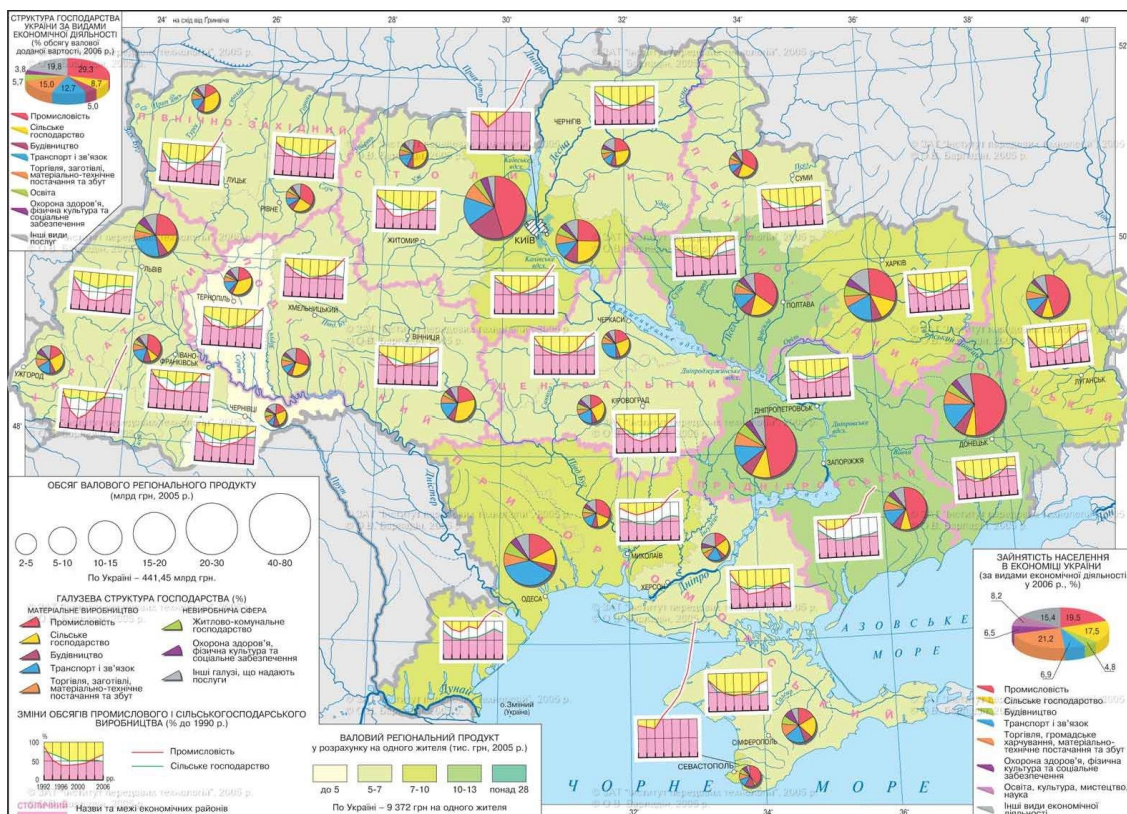
ГОСПОДАРСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС.

У своїй діяльності людина вступає у взаємодію із природою, з іншими людьми, виробляє різноманітні матеріальні і духовні цінності. Здійснюється це окремими людьми, сім'ями, колективом або всім суспільством і називається господарською діяльністю, або **господарством**. У історичному розвитку господарство пройшло 2 етапи: натуральне господарство і товарне господарство.

Як вам вже відомо з курсу історії, при **натуральному господарстві** сім'я чи територіальна громада виробляли продукти, необхідні лише для їх власного споживання, задоволення потреб самих виробників. Цей етап людство пройшло у первісному і феодальному суспільстві, але елементи натурального господарства збереглися і дотепер, насамперед у домашньому і підсобному господарстві. **Товарне господарство** виникло тоді, коли продукція вироблялася не тільки для власного споживання, а й для потреб інших людей. Це відбувалося шляхом обміну результатами праці, купівлі-продажу товарів на ринках.

З розвитком товарного господарства розвивався й **територіальний (географічний) поділ праці**, тобто виробництво певних товарів закріплювалося за тими територіями, де для такого виробництва існували кращі умови – природна сировина, матеріали, робоча сила з відповідними навиками тощо. З часом відбулося об'єднання (інтеграція) праці між окремими територіями. Результатом цих процесів став розподіл ринків товарів, робочої сили і їх об'єднання в межах держави у **національне господарство країни**.

В Україні розвиток товарного виробництва розпочався у XVIII – XIX ст. Оскільки її територія тривалий час перебувала у складі інших держав, то господарство було складовою частиною національних господарств цих країн. Тільки із здобуттям Україною незалежності її господарство стало національним. На сучасному етапі воно є складною сукупністю великої кількості найрізноманітніших галузей, підгалузей виробництв, підприємств. Між ними існують постійні взаємозв'язки і взаємодія, що виражається взаємними потоками палива, енергії, сировини, матеріалів, готової продукції, послуг, інформації. Іншими словами, національне господарство являє собою **національний господарський комплекс** з тісними внутрішніми зв'язками, а також з розвиненими зовнішніми зв'язками з національними господарствами інших країн.

СУЧАСНІ ЗМІНИ В ГОСПОДАРЬКОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ.

Національний господарський комплекс України протягом останнього десятиріччя ХХ ст. перебував у стані зтяжної економічної кризи. Причинами цього є те, що він з'явився як „уламок” єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР, сформованого свого часу не на ринкових, а на соціалістичних господарських відносинах. Багато виробництв, що знаходяться на території України, мають неповний цикл, а зв'язки з підприємствами, які залишилися поза Україною і є ланками єдиного виробничого процесу, часто розірвані і втрачені (до того ж їх відновлення не завжди є раціональним). Наприклад, вимушено простоюють великі текстильні комбінати, які отримували сировину (бавовну) із Центральної Азії; припинена діяльність багатьох машинобудівних підприємств, які виробляли деталі і вузли для заводів Росії; значні кошти витрачаються на придбання з Росії ядерного палива для української атомної енергетики і т. д.

Господарство України здебільшого розвивалося **екстенсивним шляхом**, тобто збільшення обсягів виробництва досягалося зарахунок кількісного приросту виробничої бази, а не якісного її переоснащення. Наприклад, щоб удвічі збільшити випуск продукції устільки ж разів збільшувалася кількість машин, верстатів, устаткування, робочої сили, сировини, вдвоє зростали посівні площі, поголів'я худоби тощо. Такий шлях певний час приносив позитивні результати. Однак внаслідок обмеженості ресурсів він став безперспективним. Тому екстенсивний розвиток поєднувався з **інтенсивним розвитком**, який базується на впровадженні передових досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, застосуванні нових технологій, підвищенні рівня освіти й кваліфікації працівників, поліпшенні організації виробництва та ін. Інтенсивний шлях веде до зниження енерго-, матеріало- і трудомісткості виробництва при одночасному зростанні його обсягів і покращення якості продукції. Обсяги виробництва зростають завдяки підвищенню продуктивності праці. Саме інтенсифікація виробництва сприяла швидкому розвитку економіки розвинутих країн світу у ХХ ст. Зараз цей шлях став визначальним для розвитку України.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ.

Економічна система – це спосіб організації економічного життя суспільства. Її визначають, насамперед, відносини власності у суспільстві та господарський механізм. Основними типами економічної системи у ХХ ст. були ринкова економіка і централізовано планова економіка.

Централізовано планова економіка відзначалася загальним домінуванням державної або "колективної" власності, вирішальною роллю держави у розв'язанні економічних питань, що здійснювалося шляхом централізованого планування й адміністративного розподілу ресурсів. Це командно-адміністративна економіка. Втручання держави в усі економічні процеси і на всіх рівнях та відсутність приватновласницької ініціативи призводили до низької ефективності господарювання, неконкурентоспроможності виробленої продукції на міжнародних ринках, постійного дефіциту основних споживчих товарів. Централізовано планову економіку мали півтора десятка соціалістичних країн, у т. ч. колишній СРСР.

Ринкова економіка базується на приватній власності, вільному підприємництві і ринковому господарському механізмові. Ринок передбачає обмін вироблених товарів відповідно до їх вартості, існування конкуренції між виробниками, рівноваження попиту і пропозиції товарів. Він виступає також регулятором господарської діяльності. Ринкову економіку мали більшість країн світу.

У 90-х рр. ХХ ст. на карті світу з'явилися постсоціалістичні країни (у перекладі з латинської "пост" означає "після") з перехідним (від централізовано планової до ринкової) типом економічної системи. Такий тип економічної системи нині має й Україна. **Перехідна економіка** передбачає докорінні перетворення в усіх сферах економічної діяльності, в усьому господарському комплексі постсоціалістичних держав. Реформування економіки пов'язане, насамперед, із роздержавленням і приватизацією підприємств, організацій, закладів, появою ефективного власника, розвитком малого і середнього підприємництва, обмеженням прямого втручання держави в економічні процеси і одночасно вмілим управлінням цими процесами зі сторони держави.

Україна належить до країн, в яких економічні перетворення проводяться надто повільно й непослідовно. Це пов'язано з різними причинами. Зокрема, у промисловості дуже багато великих і

старих підприємств з відсталими технологічними процесами й устаткуванням, що не приваблює ні вітчизняного, ні іноземного власника. Економіка України потребує великих капіталовкладень, яких нема в країні, а надходження їх із-за кордону гальмуються недосконалим законодавством і нестабільністю суспільного розвитку. Сучасна економічна система України поєднує старі і нові елементи, не всі з яких є прогресивними. Часто серед них з'являються такі, що властиві менш розвинутим ринковим економікам ("тіньова" економіка, "чорний" ринок, хабарництво і корупція чиновників, від яких залежать економічні перетворення, заміна товарно-грошових відносин на бартер – натуральний обмін продукцією тощо).

Незважаючи на те, що за останнє десятиріччя частка державної власності в економіці різко скоротилася, а зросла частка різних форм недержавної власності (приватної, акціонерних товариств тощо до 60 %), виробництво не відзначається високою ефективністю. Часто роздержавлення і приватизація підприємств проводились не прозоро і не на користь ефективного власника. У деяких важливих сферах економіки реальної зміни відносин власності не відбулося. Так, у сільському господарстві замість колишніх колективних і державних господарств (колгоспів і радгоспів) виникли колективні селянські підприємства, але селяни в них не стали реальними власниками землі. Аграрна реформа, метою якої є запровадження приватної власності на землю і перетворення її в товар, розпочалася у 2000 р. Етап перехідної економіки в Україні буде досить тривалим, однак вже у 2006 р. Україна отримала статус країни з ринковою економікою.

ТИПИ ПІДПРИЄМСТВ.

Первинними складовими господарства є **підприємства**, організації, заклади, установи, які випускають різноманітну продукцію або надають різноманітні послуги. До них належать шахти, кар'єри, рудники, фабрики, заводи, електростанції, селянські господарства, залізничні станції, автотранспортні підприємства, будівельні організації, ремонтні майстерні, магазини, перукарні, школи, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, лікарні, банки та ін. Вони можуть складатися з внутрішніх підрозділів – цехів, виробничих ділянок, відділів тощо. Найскладнішу будову мають **підприємства-комбінати**, в яких є цехи з різним призначенням: основні, допоміжні, обслуговуючі, підсобні. Для випуску певного виду продукції підприємства й організації можуть утворювати виробничі чи науково-виробничі об'єднання, спілки, кооперативи.

За формами власності підприємства й організації бувають: **державні** (їх власниками виступає уряд), **комунальні** (належать місцевим територіальним громадам – обласним, районним, міським, селищним, сільським), **приватні** (їх власники – окремі люди або сім'ї, які вкладають власну працю або ж використовують найману), **колективні** (власність господарських товариств, кооперативів, корпорацій; серед них найбільш поширені акціонерні товариства, власниками акцій яких виступають як їхні працівники, так і широке коло інших осіб), а також зі **змішаною власністю** (створені за спільної участі держави та інших власників). Крім цього, на території України з'являються підприємства й організації, засновані іноземним капіталом і які є власністю міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав.

ОСНОВНІ ФОРМИ СУСПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.

Тривалий час у промисловості виділяли такі форми суспільної організації виробництва, як концентрація, спеціалізація, кооперування і комбінування виробництва. Тепер до них додалися диверсифікація і комплексування.

Концентрація – це зосередження все більших обсягів виробництва на окремих підприємствах, в окремих центрах. Вона може відбуватися екстенсивним або інтенсивним шляхом. Якщо збільшення виробництва на окремому підприємстві відбувається за рахунок його розширення, то це – екстенсивна концентрація, а якщо обсяги виробництва збільшуються внаслідок впровадження високопродуктивного технологічного обладнання, то маємо справу з інтенсивною, або якісною, концентрацією. Концентрація дає змогу механізувати або автоматизувати виробництво, перевести його на нові технології, тим самим підвищити

продуктивність праці. Але в сучасних умовах ефективними можуть бути малі і середні підприємства — їх легше переорієнтувати на випуск конкурентоспроможної продукції, і тому доцільною зараз є **деконцентрація** виробництва, створення міні-підприємств.

Спеціалізація — випуск на одному підприємстві певного виду продукції, що веде до поліпшення якості продукції, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості виробництва. Розрізняють предметну (виробництві певних готових виробів на окремих підприємствах), по детальну (виготовлення окремих вузлів, деталей, агрегатів) і постадійну (послідовне виробництво напівфабрикатів, деталей чи вузлів на різних підприємствах, кожне з яких виконує певну стадію обробки) спеціалізацію виробництва.

Кооперування — встановлення виробничих взаємозв'язків між спеціалізованими підприємствами, які спільно працюють над виробництвом складної продукції. Воно набуло значного поширення у машинобудуванні. Наприклад, для виробництва автомобіля чи літака необхідні деталі, що виробляють декілька сотень спеціалізованих підприємств. Вони постачають ці деталі на складальне підприємство, яке випускає готову продукцію.

Комбінування — це поєднання на одному підприємстві всіх стадій переробки певної сировини, що забезпечує мало- або безвідхідність виробництва. Найбільш поширені комбінати у металургії, текстильній, деревообробній та нафтохімічній промисловості.

Диверсифікація виробництва — це процес його кількісного та якісного урізноманітнення. Характерна для великих підприємств, які повільно реагують на зміну попиту. Тоді паралельно з випуском основної продукції розгортається виробництво іншої, яка користується попитом. Прикладом такого підприємства є "Південмаш" у Дніпропетровську, на якому паралельно з виробництвом ракетної техніки налагоджено випуск колісних тракторів, тролейбусів, побутової техніки та ін.

Комплексування виробництва полягає у встановленні ефективних виробничих зв'язків між окремими підприємствами різних галузей. Ці підприємства можуть послідовно переробляти сировину, взаємно постачати матеріали і готову продукцію, використовувати спільну виробничу інфраструктуру (складські приміщення, системи водо-, газо-, теплопостачання, транспортні шляхи). В результаті дії цієї форми суспільної організації формуються промислові комплекси.

Форми суспільної організації промисловості визначають величину підприємств, взаємозв'язки між ними, їх розміщення. Вони змінюються у процесі розвитку економіки. Так, для соціалістичної системи господарювання найбільш поширеними були концентрація, спеціалізація та кооперування виробництва. Однак, надто великі промислові підприємства маломаневрені, не можуть швидко реагувати на зміну попиту, їх неможливо швидко переорієнтувати на випуск конкурентоздатної продукції. Тому у період перехідної економіки характерними є де концентрація, диверсифікація і комплексування виробництва.

Запам'ятайте

Господарство — це діяльність, що здійснюється окремими людьми, колективом або суспільством, в процесі якої людина вступає у взаємодію із природою, з іншими людьми і виробляє різноманітні матеріальні і духовні цінності.

Національний господарський комплекс — це складна сукупність великої кількості найрізноманітніших галузей, підгалузей виробництв та підприємств, між якими існують постійні взаємозв'язки і взаємодія.

Україна має перехідний від централізовано планової до ринкової тип економічної системи.

За формами власності підприємства й організації бувають державні, комунальні, приватні, колективні, а також зі змішаною власністю.

Формами суспільної організації виробництва є концентрація, спеціалізація, кооперування, комбінування, диверсифікація і комплексування виробництва.

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСТВА.

Національне господарство України має складну структуру. Структура господарства – це його внутрішня будова, котра показує, з яких основних елементів складається господарство, а також виражає співвідношення та взаємозв'язки між ними. Підприємства й організації групуються за видами господарської діяльності і за розміщенням на території. Відповідно розглядають галузеву і територіальну структуру господарства.

Галузева структура показує поділ господарства на галузі та співвідношення між ними.

Галузь — це сукупність господарських одиниць, які виробляють якісно однорідну продукцію або задовольняють певні однорідні потреби суспільства. Всі галузі національного господарства об'єднуються, насамперед, у дві сфери — сферу матеріального виробництва і сферу послуг (раніше їх також називали виробничою і невиробничою сферами).

До **сфери матеріального виробництва** входять промисловість, сільське, лісове, рибне господарство і будівництво – галузі, які випускають матеріальні блага (товари). Вони поділяються на вужчі галузі, підгалузі, види виробництв. Наприклад, великою галуззю промисловості є машинобудування, в складі якого виділяється транспортне машинобудування. Вужчою його галуззю є автомобілебудування, а підгалуззю — виробництво легкових автомобілів. Воно ж включає численні підприємства, що виробляють окремі деталі, вузли і агрегати (наприклад, мотори), а також складальні та ремонтні підприємства.

У **сфері послуг** створюються духовні блага та послуги невиробничого й виробничого характеру. Одні галузі цієї сфери обслуговують безпосередньо населення (культура, освіта, медичне і рекреаційне обслуговування, побутове обслуговування), інші — населення і виробництво (транспорт і зв'язок, фінанси і кредит, торгівля, страхування), треті забезпечують функціонування суспільства взагалі (наука, управління).

Мал. Галузева структура господарства

У галузевій структурі національного господарства України сфера матеріального виробництва завжди суттєво переважала сферу послуг (відповідно 2/3 і 1/3 вартості продукції). І лише на початку ХХІ ст. їх частки вирівнялися. У сфері матеріального виробництва виділяються промисловість (65% вартості всіх вироблених у 2004 р. товарів) і сільське господарство (24%). Таким чином, за цими показниками національне господарство України є **промислово-аграрним**.

Часто міжнародні економічні організації розглядають галузеву структуру національних господарств як співвідношення трьох секторів економіки. До **первинного сектора** відносять сільське і лісове господарства, рибальство, добувні галузі промисловості, тобто ті галузі, які дають людині "первинну" (створену природою) продукцію. До **вторинного сектора** включають Індустріальні галузі — обробну промисловість і будівництво, які переробляють і облагороджують первинну продукцію і доводять її до споживача у вигляді кінцевих матеріальних благ. **Третинним сектором** називають галузі сфери послуг. За такою структурою економіки країни світу відносять

до одного з трьох типів: країни доіндустріальної стадії розвитку (у них дуже висока частка галузей первинного сектора), індустріальної стадії (вторинного сектора) і постіндустріальної стадії розвитку (велика перевага галузей третинного сектора). Україна має показники типової держави, що знаходиться на **індустріальній стадії** розвитку суспільства: частка вторинного сектора сягає майже 40% вартості всієї продукції, відносно висока також частка первинного сектора (понад 12%). Натомість, відсоток третинного сектора в економіці України значно нижчий, ніж у провідних постіндустріальних країнах світу (*США, Японія, країни Західної Європи*).

У результаті посилення і поглиблення зв'язків між окремими галузями національного комплексу відбувається формування міжгалузевих комплексів.

Міжгалузевий комплекс — сукупність взаємозв'язаних підприємств різних галузей, об'єднаних випуском певної продукції. До найважливіших міжгалузевих комплексів в Україні відносяться паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, хімічний, лісо-виробничий, агропромисловий, комплекс легкої індустрії, транспортний, будівельно-індустріальний, морегосподарський, рекреаційний, військово-промисловий, науково-технічний, соціальний.

Підприємства чи галузі у складі комплексів відзначаються стійкими і тісними виробничими зв'язками. Наприклад, в агропромисловому комплексі взаємодіють галузі сільського господарства, харчової промисловості, комбикормова промисловість. Складовими комплексу є також деякі галузі машинобудування (сільськогосподарське, тракторобудування), хімічної промисловості (виробництво мінеральних добрив, отрутохімікатів), мікробіологічна промисловість.

Функціонування комплексу неможливе без **інфраструктури**, тобто галузей, які обслуговують процес виробництва. Це — вантажний транспорт, системи енерго-, водо- і теплопостачання, матеріально-технічне забезпечення, ремонт, будівництво, освіта (підготовка кваліфікованих кадрів), наукове забезпечення, управління.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА.

Підприємства різних галузей господарства по-різному розташовані на території одне щодо іншого, відносно населених пунктів, своїх сировинно-ресурсних баз тощо. В одних випадках вони мають одиничне розміщення, в інших — групове. Ці групи на одній території творять певні територіальні поєднання, підприємства в них більшою чи меншою мірою використовують спільну виробничу і соціальну інфраструктуру або ж об'єднуються виробничими зв'язками, взаємними поставками деталей, матеріалів, напівпродуктів, відходів. Таким чином виникають територіальні елементи господарства. Сукупність певним чином взаєморозміщених і поєднаних територіальних елементів господарства називається **територіальною структурою господарства**.

Територіальна структура господарства тісно пов'язана з розселенням, транспортною мережею, а також особливостями природного середовища, його природно-ресурсним потенціалом. Елементи територіальної структури можуть мати точкові, вузлові, лінійні, кушові, ареальні форми. Зокрема, галузі первинного сектора економіки — сільське й лісове господарство, рибальство, добувна промисловість, які тісно взаємодіють з природним середовищем, мають переважно **ареальні форми**: сільськогосподарські зони і райони, лісогосподарські і лісопромислові райони і ділянки, рибпромислові зони і райони, гірничодобувні басейни, райони, ареали.

Переважаюча більшість підприємств обробної промисловості розміщені в населених пунктах і утворюють такі елементи територіальної структури, як **промисловий пункт** (одне підприємство), **промисловий центр** — населений пункт з кількома мало пов'язаними підприємствами, **промисловий (господарський) вузол** — місто або група близько розташованих міст з великою кількістю взаємозв'язаних підприємств. Окремі виробництва мають кушову форму територіального поєднання. Наприклад, машинобудівний **куш** формується головним (складальним) підприємством і багатьма заводами, що постачають деталі, вузли, агрегати і знаходяться у навколишніх поселеннях.

Територіальна структура транспорту представлена такими елементами, як транспортні лінії (наприклад, залізниці, судноплавні ріки), транспортні пункти (станції на залізничній вітці), транспортні вузли (станції в місцях розгалуження чи перетину залізничних ліній).

Елементи територіальної структури можуть бути спеціалізовані (наприклад, зернова зона, цукровобуряковий пункт, центр харчової промисловості, автомобілебудівний куш, нафтохімічний вузол, залізничний вузол, автомагістраль) і багатогалузеві (хіміко-машинобудівний центр, металургійно-машинобудівельно-хімічний вузол, залізнично-річковий вузол, промислово-транспортний вузол, залізнично-автомобільна полімагістраль).

ОСНОВНІ РИСИ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСТВА.

Сучасні галузева і територіальна структури господарства України відзначаються нераціональністю. Про це, зокрема, свідчать: значна залежність господарства від постачання енергоносіїв і сировини; відсутність завершальних виробництв у багатьох галузях, передусім у машинобудуванні; надмірний розвиток галузей військово-промислового комплексу при обмеженому розвитку виробництва товарів народного споживання; недостатній розвиток агропромислового комплексу, насамперед галузей обробної промисловості; технічна відсталість і зношеність устаткування, технологічна недосконалість підприємств, що зумовлюють високу енерго- і матеріалозатратність економіки; значна концентрація "брудних виробництв", зокрема гірничодобувних, металургійних, хімічних, що спричинило високий ступінь забруднення довкілля; надмірне зосередження промислових підприємств в окремих регіонах (*Придніпров'я, Донбас, Прикарпаття*), що зумовило значне використання ресурсного потенціалу, призвело до надмірного тиску на довкілля тощо.

Необхідна структурна перебудова господарського комплексу, що має виявлятися у виготовленні високоякісної і конкурентоспроможної продукції, зменшенні затрат сировини та енергії на її випуск, скороченні виробництва економічно та екологічно не вигідної продукції. Значну роль у цьому повинні відіграти економічні реформи, насамперед прискорення процесів приватизації в різних галузях господарства.

Запам'ятайте

Галузь — це сукупність господарських одиниць, які виробляють якісно однорідну продукцію або задовольняють певні однорідні потреби суспільства.

Всі галузі національного господарства об'єднуються у дві сфери — сферу матеріального виробництва і сферу послуг.

Територіальна структура господарства — це сукупність певним чином розміщених і поєднаних територіальних елементів господарства.

СКЛАДНИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.

Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства. Ці можливості дають всі наявні в країні ресурси — виробничі, матеріальні, трудові, природні, фінансові, науково-технічні, інформаційні та ін. Відповідно економічний потенціал включає як складові частини виробничий, трудоворесурсний, фінансовий, науковий та інші види потенціалів.

Виробничий потенціал формується основними виробничими фондами, до яких входять будівлі, споруди, трубопроводи, машини, устаткування тощо. В Україні існувало понад 100 тисяч підприємств, однак більшість із них мали застарілі, дуже зношені, а то й зруйновані основні виробничі фонди, які потребують оновлення або ж демонування.

Трудоворесурсний потенціал характеризується кількістю і якістю робочої сили. Тривалий час приріст трудових ресурсів різної кваліфікації в Україні задовольняв інтереси її економіки, частина робочої сили була задіяна в інших республіках колишнього СРСР. В останнє десятиріччя чисельність трудових ресурсів у країні зменшується, що є наслідком несприятливої демографічної ситуації, тоді як якість робочої сили залишається високою (зокрема, зростає частка осіб з вищою освітою). Економічна криза в країні спричинила появу безробіття і неповної зайнятості населення, масову трудову еміграцію як у Росію, так і в країни Європи,

Америку, інших регіонів світу. Серед тих, хто виїжджає на заробітки, велика кількість висококваліфікованих спеціалістів, які в нових умовах не реалізують своїх професійних можливостей.

Природно-ресурсний потенціал складають усі види природних ресурсів, що є на території країни чи в підконтрольній їй частині Світового океану: мінерально-сировинні, земельно-грунтові, агро-кліматичні, водні, гідроенергетичні, біологічні (в т.ч. лісові), природно-рекреаційні. За сумарними запасами деяких з них Україна посідає одне з провідних місць в Європі (наприклад, мінеральних, ґрунтових, рекреаційних). Натомість відчувається загальний дефіцит водних, гідроенергетичних, лісових ресурсів.

Фінансовий потенціал країни визначається сукупністю грошових фондів підприємств, громадян, держави. Фінансові можливості України поки що дуже скромні. Річний державний бюджет країни менший, аніж бюджети окремих міст розвинених країн Заходу. Велика кількість українських підприємств є фінансовими боржниками або перебувають на межі банкрутства, а значна кількість громадян країни отримують доходи, нижчі від встановленого прожиткового мінімуму. Багато фінансових операцій відбувається поза легальними рамками економіки, встановленими законодавством, тобто в "тіні". Все це не сприяє нормальному функціонуванню національної економіки.

Науковий потенціал України базується на розгалуженій мережі наукових інститутів, науково-дослідних закладів, які існують у системі Національної академії наук, міністерств і відомств. Їх працівниками є десятки тисяч спеціалістів вищої категорії — докторів і кандидатів наук. У деяких напрямках науки Україна проявила себе як один зі світових лідерів, наприклад, у кібернетиці, електрозварюванні металів, кардіохірургії, космічній техніці. Однак у багатьох галузях наукової діяльності, що стосуються розробки високопродуктивної техніки і новітніх технологій, відставання вітчизняної науки суттєве. В наш час ситуація ускладнюється недостатнім фінансуванням і нестабільною діяльністю наукових організацій, виїздом спеціалістів високої кваліфікації за кордон.

Ефективність використання економічного потенціалу в країні залежить від господарського механізму. Недосконалість останнього може призвести до нераціонального, малоефективного, а то й витратного використання складових економічного потенціалу.

ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ.

Роль кожної держави в сучасному світі визначається, насамперед, її економічною могутністю, яка є наслідком реалізації економічного потенціалу. Найбільш універсальними показниками, що характеризують економічну могутність країни, є її валовий внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний дохід (ВНД).

Валовий внутрішній продукт держави — це сукупна вартість за ринковими цінами усього обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній країні впродовж одного року (враховуючи надходження від їх експорту). ВВП охоплює результати економічної діяльності підприємств, організацій, закладів і окремих осіб, незалежно від їх державної приналежності та громадянства, які зайняті підприємництвом на території даної країни.

Валовий національний дохід відрізняється від ВВП тим, що враховує доходи фірм і громадян даної країни, отримані за кордоном, проте виключає доходи зарубіжних компаній та осіб, які займаються діяльністю в даній країні.

Показники ВВП і ВНД насамперед розраховуються в національній валюті. Наприклад, валовий внутрішній продукт України (за даними національної статистики) становив 170 млрд. гривень у 2000 р. і 345 млрд. гривень у 2004 р. Правда, ці показники неможливо порівнювати, оскільки вони подані у фактично діючих, а не порівнянних цінах. Тим більше вони не дають уявлення про місце України у світовій економіці.

Для міжнародних порівняльних оцінок Світовий банк обчислює ВВП і ВНД країн світу в єдиних валютах — доларах США і так званих міжнародних доларах. У першому випадку розраховані в національній грошовій одиниці показники переводяться у долари США за середньорічним обмінним курсом валют із врахуванням рівнів інфляції у даній країні і провідних країнах світу (США, Японії, Великобританії і країнах Європейського Союзу, які входять у зону євро).

За даними Світового банку ВВП України (обчислений за такою методикою) складав у 2004 р. понад 65 млрд. дол. За цим показником наша країна займала 53-є місце у світі і 22-е — в Європі, поступаючись, зокрема, Греції, Португалії, Ірландії, Чехії, Угорщині чи Румунії (додаток 1). Лідерами серед країн світу за обсягами ВВП є США (11,7 трлн. дол.), Японія (4,6 трлн. дол.), Німеччина (2,7 трлн. дол.), Великобританія та Франція (2,1 — 2,0 трлн. дол.), Італія і Китай (1,7 - 1,6 трлн. дол.).

При обчисленні ВВП і ВНД країн у "міжнародних доларах" враховуються не тільки обмінні курси національних валют щодо долара США, а й купівельна спроможність населення у даній країні і США. Валові показники у цій грошовій одиниці отримують шляхом зіставлення цін на основні товари і послуги, що виробляються у даній країні, з цінами на аналогічну продукцію у США. Оскільки рівень цін на товари і послуги в Україні загалом нижчий, ніж у США, високорозвинених і багатьох європейських постсоціалістичних країнах, то ВВП України, переведений у "міжнародні долари", різко зростає (до 300 млрд. дол.), і Україна піднімається за цим показником на 29-е місце у світі і 10-е у Європі, залишаючи позаду вищезазначені сусідні країни.

Ще переконливіші показники рівня доходів — ВНД на душу населення, які є основними критеріями класифікації національних економік. У 2004 р. цей показник для України становив 1240 доларів США, тобто країна перебувала на 133-му місці серед майже 200 країн, що вивчалися Світовим Банком. Вона входила до групи країн з рівнем доходів, нижчим від середнього у світі.

Серед країн колишнього СРСР вищі від України показники середньодушового доходу мали Естонія, Латвія, Литва, Росія, Білорусь, Казахстан і Туркменистан. Найвищі показники (від 40 до 56 тис. дол. США на особу) характерні для Люксембургу, Норвегії, Швейцарії, США, Данії. Натомість у Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Ліберії, Бурунді цифри не перевищують 120 дол. Це — найнижчі у світі показники.

Використовуються й інші показники для характеристики стану національних економік: *темпи росту ВВП* за рік, що розраховуються у відсотках (упродовж 90-х рр. валовий внутрішній продукт України постійно скорочувався, лише з 2000 р. він почав зростати — в середньому на 5 — 9 % за рік); *рівень безробіття*, розрахований як відношення кількості безробітних до економічно активного населення (за офіційними даними в Україні він складає 9 — 10 %); *інфляція* — процес знецінення грошей, пов'язаний зі зростанням цін на товари і послуги. В Україні у 1992 — 1993 рр. відбувалась гіперінфляція, коли щоденно ціни зростали на 2 — 3%. Останніми роками Інфляція в середньому становить 8 — 12 % за рік; *дефіцит бюджету* — перевищення державних видатків над доходами, що веде до зростання державного боргу. В окремі роки (2000, 2002) в економіці України зафіксовано бюджетний *профіцит* — перевищення доходів над видатками; *рівень державного боргу* (розмір державного боргу у % до ВВП), *баланс зовнішньоекономічних операцій* (різниця між видатками і надходженнями, пов'язана із зовнішньоекономічною діяльністю країни) та багато інших.